

KEPPEL CSILLA

A szombathelyi Smidt Múzeum megnyitásának 50 éves jubileumára

A Smidt Múzeum 1971. október 1-jén nyitotta meg kapuit a nagyközönség élénk érdeklődése mellett. Zsúfolásig megtelt a Hollán Ernő utca 2. számú kis műemlék épület, amely egykor a püspöki mezőváros 1773-ban első gimnáziumának létesült. Dr. Smidt Lajos (1903–1975) magángyűjteményéből keletkezett múzeum – ekkorra az 1968. évi alapításától számított – 3 évig tartó szakmai feldolgozáson, restauráláson és kiállításépítésen esett át, amelyet a múzeumalapító féltő gonddal és a nemes szándéka megvalósulását segítő hozzáértők iránti hálával követett nyomon.¹ Az állandó kiállításon bemutatásra kerülő ipar- és képzőművészeti, hadtörténeti, régészeti, numizmatikai, orvostörténeti és számos vonatkozásban helytörténeti kollekciónak sokszínűségével immár harmadik alkalommal nyugozta le a kor emberét, a szakmabelieket és a csupán gyönyörködni vágyó múzeumlátogatót. A különleges, európai és világ-számba menő ritkaságokat bemutató kultúrkinccs közre adásában, hogy nyilvános jellegű múzeummá válhatott, elévülhetetlen érdemeket szerzett a befogadásra való felismerésben és a szervezés terén az egykori politikai vezetés, Vas megye és Szombathely Város Tanácsának elnökei és a múzeumi anyagot elsőként kiállításra átválogató, feldolgozó szakspecialisták bevonásában dr. Szentléleky Tihamér régész és Sz. Koroknai Éva művészettörténész. Dr. Smidt Lajos nyugalmazott kórházigazgató sebész főorvos leányai dr. Smidt Katalin gyógyszer-

rész és dr. Smidt Erzsébet könyvtörténész pedig lemondtak – Smidt korábbi végrendeleteiben őket nevezte meg minden vagyona örököseiként – a hagyatékról, hogy a „papa” gyerekkori álma teljesülhessen.² A családja, barátai – de, aki csak ismerte – tudták ugyanis, hogy a főorvos egészségi állapota kritikus és szorgalmas munkával telt élete boldogságát jelenti, ha annyi – a 2. világháborúval jött társadalmi törés, majd ezt követően átélt deklasszáció – szenvedés és fájdalom után dr. Smidt múzeumalapítási szándéka célba érkezik.

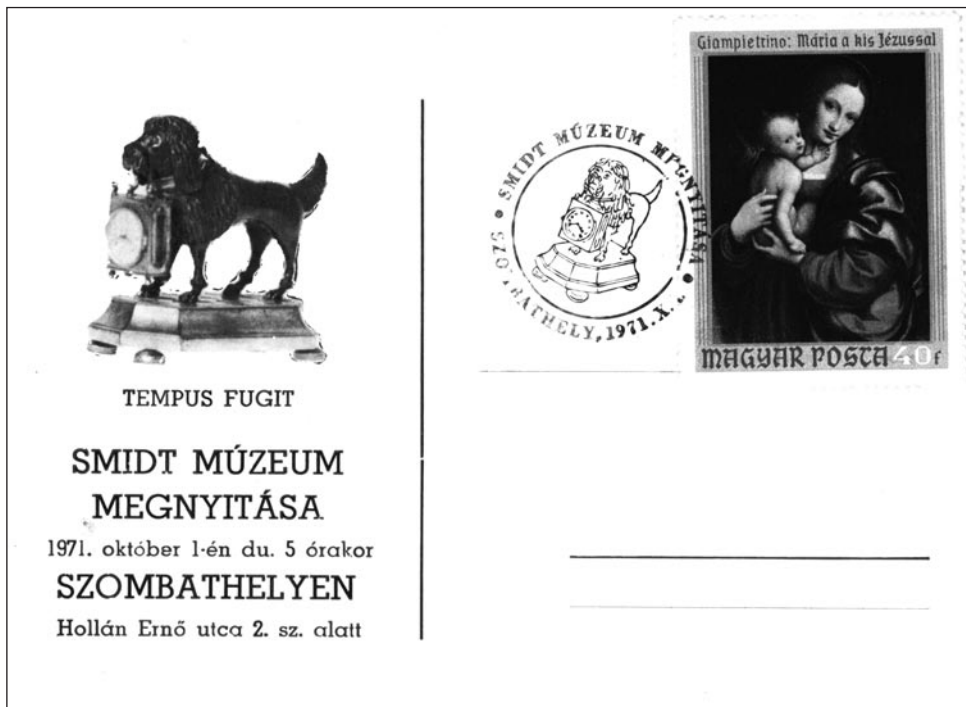
Először dr. Pável Ágoston tolmácsolásában vetődött fel a helyi tudáselit részéről, Smidtnak – az 1936-ban, a 25 éves gyűjtői tevékenysége alkalmából megrendezett – Hadikiállítás után, hogy állandó múzeumot kellene létesíteni belőle, amivel Szombathely különleges kulturális, turisztikai és múzeumszakmai attrakciója lehetne.³ Smidt Lajos 40 éves gyűjtői jubileumára tervezte ismét közrebocsátani anyagát, orvostörténeti múzeumként. Ennek alapja az a Népegészségügyi Kiállítás (1950–1951) lett volna, amelyet még 1949-ben dr. Bencze Józseffel társrendezésben kezdett megvalósítani.⁴ Orvosi pályája gerinc-

1 K. Smidt Erzsébet: A Szombathelyi Smidt-múzeum története. = Vasi Szemle (továbbiakban: VSZ), 1972. 2. sz. 225–231. p.

2 András Ida: Vagyonának örököse Szombathely. = Képes Újság, 1968. dec. 28. 16. p.; Halasi Mária: Rozsdás patkóért operált. = Tükör, 1971. jún. 27. 10. p.

3 Pável Ágoston: Dr. Smidt Lajos jubiláris Hadikiállítás. = VSZ, 1936. 5–6. sz. 414–415. p.

4 Az orvostörténeti kiállítás látogatási rendje. = Vas megye, 1950. dec. 2. 6. p.; Harcolunk a babonák ellen – a tudomány világosságáért. = Vas megye, 1950. dec. 9. 4. p.; Dömötör Sándor: Orvostörténeti kiállítás Szombathelyen. = Ethnographia, 1951. 1–2. sz. 210. p.

Levelezőlap a Smidt Múzeum 1971. évi megnyitására, a Magyar Posta által kibocsátott alkalmi bélyegzővel

betörésének ideje⁵ egybeesett azonban az 1950-es évek diktatúrájának kedvezőtlen kulturális viszonyaival, így maradt az egyetlen lehetséges célja, a kultúrkincs megőrzése és privát körülmények közti gyarapítása. A nemes feladata teljesítése során szinte összenőtt gyűjteményével. Úgy beszélt róla, mintha organikus egységként létező része lenne az életének, szinte fiaként tekintett rá. Az egykori (1945–1949 közt) kórházi igazgató–főorvos 1963-ban ment nyugdíjba. Ekkor, az 1960-as évek

5 Dr. Smidt Lajos az Emberbaráti Egylet közkórházának utolsó – 1945 decemberétől megválasztott – igazgató főorvosaként 1949 decemberében kellett átélnie az egylet feloszlását és az általa vezetett, a háborús károkat privátvagyonból feljavított kórház integrálását a megyei közkórházba.

kultúrpolitikája Magyarországon a múzeumlétesítéseket támogatta.

A helyi kulturális környezetben a múzeumalapítási feltételek így értek meg 1968-ra. Ebben az évben dr. Smidt Szombathely városának és Vas megyének ajándékozta felbecsülhetetlen értékű 40.000 darabos – nem csak hadi jellegű és orvostörténeti, hanem iparművészeti, régészeti, néprajzi, könyvtörténeti stb. – magángyűjteményét az Alapító Okiratában foglalt feltételekkel. Az átlag vidéki kismúzeumok ma négyszeresét kitevő – óriási méretű – anyag minősége is első osztályú, rendelkezik minden olyan kvalitással, amely Magyarországon főúri gyűjteményeket jellemez. A gyűjtemény törzse, struktúrája meghatározó része

2. kép: A Smidt Múzeum első, állandó kiállításáról – empire szobájából a barokk terem felé – készített felvétel (Fotó: Keppel Miklós, 1971)

ugyanis 1949-ig történő gyarapodással keletkezett. A közintézménnyé váláskor az alapító múzeumigazgatósága alatti korszakot az újabb gyarapodási időszak csúcsaként tarthatjuk számon.⁶ Az 1970-es évek Szombathelyén a magukra adók körében szinte státuszszimbólummá vált, hogy a Smidt Múzeumot valamilyen érdekességgel – történeti dokumentummal vagy művészeti alkotással – gazdagítsák. Akinek nem sikerült személyesen Smidt Lajos kezébe átadnia a múzeumának szánt emléktárgyat, annak írásban köszönte

meg a múzeumalapító. Smidt számára rendkívül fontos volt, hogy egy-egy tárgyhoz annak ajándékozója személyét is köthesse. Ezért tárlatvezetései alkalmával az tűnt fel elsőként mindenkinek, hogy személyes jó ismerőseiként köszönti a vitrin mögötti kiállítási tárgyakat. Kedvenc történelmi témáiban – 1848–1949. évi szabadságharc, régészet, orvostörténet – maga is végzett kutató–feldolgozó munkát. A múzeum történetében ezt az 1975 júniusáig meghatározó korszakot joggal nevezhetjük a Smidt Múzeum aranykorának, amelyet dr. Smidt Erzsébet igazgatóságának ideje, egyfajta ezüstkor követett

6 Dr. Smidt Lajos veje, Keppel Miklós akkoriban valódi vagyontárgyként számontartott autója amortizálódott le a szó szoros értelmében, hogy Smidt Lajos kérésére a sok vidéki hívásra kiszálljon és beszállítsa apósa múzeumába a felajánlott régiségeket.

7 2007 és 2017 között Keppel Csilla, Smidt Lajos unokája vezette a múzeumot második gyermekének érkezéséig. 2018-tól dr. Hollerné Mecséri Annamária az intézmény vezetője.

2007-ig.⁷ Ebben az időszakban sikerült a múzeumot 1983–1985 közt – szintén csaknem 3 év alatt – külsőleg és egyidejűleg belsőleg megújítani, sőt a szomszédos épületbe átnyúló szárnyal bővíteni. Így külön állandó kiállítási részt lehetett kialakítani a pénztörténeti gyűjteménynek és külön szobába került az orvostörténeti, az üvegművészeti kollekciónak, valamint a régi és ritka könyvek gyűjteménye, amelynek feldolgozásából Smidt Erzsébet 1976-ban készítette el doktori értekezését. A Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságának tagintézményeként a Smidt Múzeum fennállása első 20 évében közel egymillió látogatót tudhatott magáénak, amely rendkívüli népszerűséget jelentett. A viszonylag kicsi alapterületű intézmény Szombathely idegenforgalmának meghatározó tényezőjévé vált.

Szakmai feldolgozását ugyanakkor nehezítette a raktári anyaga hányatott sorsa. Smidt Erzsébetnek nyolc alkalommal kellett újabbnál újabb raktárakba költöztetnie a gyűjteményi anyagot. A múzeum ezen kívül először 2003 decemberében kapott egy asztali számítógépet, de ez sem rendelkezett semmilyen gyűjteménykezelő software-rel. A lelkes, két főből álló szakszemélyzet azonban a 2007-ig tartó – rossz raktári körülmények közti – revíziózás során átnézett anyag körülményeiből megállapította, hogy az elavult kiállítási rendszer megújításával lehetséges elsőként látványos sikereket elérni.

A 2000-es évek elején a minisztérium programot indított ugyanis a több évtizede létesült állandó tárlatok fenntartható megújítására. Az ún. Alfa-pályázatok (ma: Kubinyi Ágoston Program) során a Smidt Múzeum állandó kiállítása négy ütemben, évről évre haladva (2009–2012) újult meg e sorok írója átfogó koncepciója alapján.

Itt a látogatóbarát elemek mellett a strukturális újdonság az időszak kiállítótér kialakítása volt. Ettől kezdve az időszak tárlatok olyan témákat mutattak be, mint a 110 éves szombathelyi villamos (2007), Pillantás a múltba (fotótörténeti kalandozások, 2010–2013), a Zene mindenkié (helytörténeti emlékek a Schola Cantorum Sabariensis és a Szombathelyi Fúvószenekar együtteséből), Európa tetején (a műkorcsolyabajnok Nagy-testvérpár emlékezete, 2014), Üdvözet az Adriáról (Békebeli fürdő kultúra és haditengerészet, 2014), Hadisebesüléstől a gyógyulásig (Az első világháború orvostörténeti emlékei, 2015). 2015-ben befogadói voltunk a Jézus élete című vándorkiállításnak, amely Aknay János, ef Zámbo István és Tábori Csaba kortárs képzőművészeti alkotásait sorakoztatta fel. Magunk is megjelentünk saját épületen kívül: 2015-ben Savaria Múzeum „Selyem”-kiállításán külön blokkban kapott helyet Varga Eleonóra rendezésében a Smidt Múzeumnak „A lila budoárban” (A nők magánvilága a 19–20. század fordulóján) című tárlata. Smidt Lajos Hadikiállítását bőrröndmúzeummal 2016–2017-ben az Aréna utcai Katonátörténeti Kiállítás külső helyszínén idézte meg Keppel Csilla kurátor.

Az attraktív belső terek kialakítása után a lepusztult homlokzati megújítás vált szükségessé. A múzeumépület külső felújítását végül 2015-ben a Tempo Kft. végezte a rendelkezésre álló – 2/3 rész városi, 1/3 rész állami – keretösszegeből. Ezzel párhuzamosan zajlott a múzeum raktári anyagának a kilencedszeri költöztetése, amely máig rendszerezésre hívja a munkatársakat.

Az új szárnyból való kiköltözés mellett az udvari területből is részt hasítva ki, kellett átadni 2017-ben az addig múzeumi

funkcióra használt részeket.⁸ A rendszer-változásig ugyanis míg ezek a város tulajdonát képezték, a kárpótlási eljárást követően egyházi tulajdonba mentek át, így bérleményként funkcionáltak a Smidt Múzeum számára. Ennek ellensúlyozására városi finanszírozásból bővült új fogadó és időszak kiállítás számára alkalmas épületrésszel a Smidt Múzeum, amely korunk építészeti stílusát tükrözi. Itt már két időszak tárlat is helyet kapott a Savaria Múzeum éves kiállítási koncepciójához igazodva: 2018–2019-ben a csillagászati tematikájú ASTRO, és 2019-től máig a Szombathelyi kávéházak és cukrászdák világát bemutató „KÉPTÉR – Egy szelet Szombathely”.

A múzeum minden sikeres tevékenysége – rendezvényei, kiállításai, filmforgatásai, évfordulós megemlékezései, találkozói, kiállításvezető füzetek, könyvei, múzeumszakmai konferencia-részvételei, továbbképzéseken való részvételei – mögött a szakma (külsős és belsős) tudományos kutató és feldolgozó tevékenysége állt. Éppen ezért az állandó kiállítások megújítása során bevont szakemberek tudásának összegzésére rendezett a Smidt Múzeumért Alapítvány egy konferenciát 2021. november 28-án. Az alábbiakban a Smidt Múzeum megnyitásának 50 éves jubileumára szervezett ülés előadásszövegeinek tömörített változatát adjuk közre az előadók – dr. Smidt Erzsébet (történész,

ny. múzeumigazgató, Szombathely), dr. Kiss Gábor (régész, Szombathely), Soós Péter (őrnagy, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum gyűjteményekért felelős múzeumigazgató-helyettese, Budapest), dr. Németh Balázs (hadtörténeti kutató, Szombathely), dr. Basics Beatrix (művészettörténész, Budapest) és dr. Kótyuk Erzsébet (a Ssemelweis Orvostörténeti Múzeum ny. múzeumigazgatója, Budapest) – tollából.

Smidt Erzsébet: Dr. Smidt Lajos emlékezete

A Smidt Múzeumért Alapítvány kuratóriuma nevében úgy gondoltuk, hogy dr. Smidt Lajos múzeumalapító emlékére, a múzeum megnyitásának 50. évfordulójára egy szakmai konferenciát rendezünk. 2007-ben hoztuk létre a Smidt Múzeumért Alapítványt a múzeum európai hírű tárgyi, szellemi értékeinek széleskörű megismertetésére és kulturális célú feladatainak támogatására. Közhasznú tevékenységünkkel e páratlan gyűjtemény közművelődési feladatait kívánjuk különböző pályázatok elnyerésével segíteni.

Vas megye és Szombathely város kulturális életében meghatározó szerepű Smidt Múzeum különleges, az országban egyedülálló. Azért, mert nem főúri, nemesi családok többgenerációs anyaga, hanem egy polgári családból származó személy, dr. Smidt Lajos egyedülálló gyűjtői tevékenységének eredménye.

Önmaga erejéből hozta létre a gyűjteményt, nem családi örökségként szállt rá, hanem a 8 éves gyermekben 110 évvel ezelőtt, 1911-ben fellángolt gyűjtőszendély indította útjára, amely egy életen át, a sírig elkísérte.

Kezdetben a kisdíák tízórait kapott fil-lérei vetették meg az anyagi alapját. Az első

8 Ennek máig negatív hozadéka, hogy Smidt Lajos mint orvos számára a legjelentősebb gyűjteményét, az orvostörténetit, ma nincs lehetősége a múzeumnak állandó kiállítás keretei között bemutatni. Keppel Csilla az orvostörténeti gyűjtemény meghatározó szerepére, hogy felhívja a figyelmet, annak egy szeletéből 2021. október 1-jére elkészítette doktori disszertációját „Szombathely egészségügyének története, különös tekintettel kórházügyére, 1823–1923” címmel. Szeged, 2021.

darabok ezen a pénzen vásárolt érmék és jelvények voltak, valamint az Ilka nagynénitől ajándékba kapott címeres üvegpohár néhány aprósággal, amelyek a kiállításban ma is hirdetik a gyűjtő hűségese ragaszkodását.

Ifjúkori álma volt, hogy egykor múzeumot alapít abból a hatalmássá nőtt kincstárból, amelyet rendíthetetlen szorgalommal és kitartással hozott létre. Így vallott róla: *„Gyűjteményem és én összenőttünk egy életen át, azért dolgoztam, hogy gyarapodjék, nemesüljön művem. Talán megmaradhat így együtt: sokszínű egynek, szenvedélyes gyűjtés teremtette kincseknek.”*

A műgyűjtés valójában egy szenvedély, egy komoly küldetés. A gyűjtő kultúrmiszsiót teljesít. Nemcsak a saját esztétikai igényét emeli, hanem mások kulturálódását is. A tárgyak szeretete vezette a gyűjtőt.

Egy magángyűjtemény mindig csak addig létezik, míg gyűjtője él. Sok szomorú példán látta Smidt doktor, miként forgácsolódik szét az anyag, ha kihuny az a szenvedély, aki összehozta. Ő azt akarta, hogy élete munkája fennmaradjon, sokak okulására és gyönyörűségére.

Minden tárgyához ragaszkodott és a szakirodalomban utána is nézett. Sohasem adott el belőle és nem cserélt. Betegei tudták, hogy rajong a régiségekért, ismerték gyűjtőszendélyét és hozták neki, ki amit tudott. Pácienseitől nem fogadott el hálapénzt, de örömmel vette, ha otthon valami feleslegessé vált régiséget megkapott.

Ő maga így nyilatkozott: *„Szenvedélyem mindent megmenteni, ami emlék. Gyűjteni a régi, az értékes ritka tárgyakat, amelyek mindegyike létével beszél letűnt korokról, emberekről mesél és bennünk emlékeket idéz.”* Sosem azért gyűjtött, hogy később majd eladja.

Humánummal teli magatartására az is jellemezte, hogy a nehéz időkben, amikor

más emberek rászorultak arra, hogy a családi értékeikből eladjanak a napi megélhetésükért, ő tisztességes áron vásárolta meg a neki vételre felkínáltakat. Ez volt a mi családunk értékrendje: másokat segíteni, másokért élni.

Emberéleteket mentett és a múlt értékeit a jövő számára. Ez volt a küldetése. Gyűjteménye egy részét ajándékozás útján kapta hálás betegeitől, de mellette sokat vásárolt saját pénzén is.

Mérhetetlen volt az emberszeretete és a szenvedőkön való segítőkészsége. Kurszki harctéri szolgálata során, a 2. világháború idején Heller Géza munkaszolgálatos zsidóként sebesült meg, karja egy idegszálon lógott. Az orvosi konzílium úgy döntött, hogy le kell vágni. Smidt azonban bízott az ember karjának megmentésében és a sikeres operáció után élete végéig megmentőjeként tisztelte, Londonból hazalátogatva személyesen is kifejezte örök háláját a főorvosnak.

Egy másik sebesült operálása közben a fény kialudt a műtőasztalon, de Smidt doktor megvizsgáltta, hogy ne féljen, *„Úgy fogom megoperálni, mintha az édesanyámat operálnám.”*

Évek hosszú során, sok ezer műtét és orvosi kezelés eredményeként gyűlt össze dr. Smidt Lajos sebész főorvos páratlan gyűjteménye. Teljes anyagát 60 esztendőös gyűjtői jubileuma alkalmából, szeretett városának, Szombathelynek és Vas megye nagyközönségének ajándékozta. Erről a családjában és kiterjedt baráti körében megbeszélve döntött így. Alapító okirattal meghatározta ajándékozásának feltételeit. Családja részére pedig végakarattal nyilatkozott.

Gyűjtői tevékenységét meghatározta a kor, amelyben élt: világháborúk, hadifogolysorsok, műtárgyak megszerzésének lehetősége, a betegnek társadalmi helyzete.

Egyszerű emberek és főúri nemesi családok – Batthyány, Cziráki, Bezerédy, Erdődy grófok stb. – ajándékozták műtárgyaikat. Mindennek nagyon örült, az egyszerű, kis tárgyaknak ugyan úgy, mint a kimagasló értékű kincseknek.

Két nagy kiállítással vált országosan ismertté, 1936-ban dr. Pável Ágoston, Vas vármegye múzeumigazgatója rendezte hadikiállítását – a mai Savaria Múzeum jogelődjében – országos sikert és ismertséget hozott számára. Valamint, 1938-ban a Dimicante-házban orvostörténeti és hadtörténeti anyaggal örvendeztette meg a nagyközönséget. Már akkor is felmerült szakmai körökben, hogy a város részére végleges múzeumot kellene létesíteni ebből az anyagból. A történelmi körülmények azonban mindig közbe szóltak.

A gyűjteménynek a közösséget kell szolgálnia. Dr. Szentléleki Tihamér nyilatkozta, hogy a Smidt Múzeum az első nagy magángyűjtemény, amely egyetlen ember gyűjtése által közkinccsé vált, múzeum lett. Ez dr. Smidt Lajos életműve, amely hatalmas kultúrtörténeti jelentőségű értékekkel gazdagította Szombathely városát. Fáradságos, de eredményekben gazdag pályafutásának csúcspontjára érkezett a múzeum 1971. évi megnyitásával, amely sok kiváló szakember áldozatos munkája, önfeláldozó szeretete segítségével valósulhatott meg.

Apám, dr. Smidt Lajos egyszerre volt emberbarát és valódi magyar hazafi. Azok közé tartozott, akikben a hazaszeretet lángja – minden bántó történelmi fájdalom ellenére – lobogott, Trianon sebé élete végéig fájt. Hazájáért, szűkebb pátriájáért Vas megyéért és Szombathely városáért fáradozott egész életén át, ahol végső otthonra lelt. Orvosi hivatásánál fogva emberi életet mentett és mellette a múlt becses emlékeinek összegyűjtésén fáradozott. Szombathelyen a Smidt Múzeum őrzi az

életművét, amelynek vezetését méltó szakmai utódokra, gyerekeire és unokáira bízta. Szellemiségének továbbvitelét és kisugárzásának ápolását bízta ránk, leszármazóira.

Ez egy humánummal teli életút volt, a gyűjtőszcenvedély édes fogságában.

Kiss Gábor: A Smidt Múzeum régiségtára

A fiatal orvost az antik Savaria gazdag múltja és annak leletanyaga vonzotta Szombathelyre. Mindehhez bizonyára hozzájárult az a tény is, hogy általában minden komoly műgyűjtő a régészeti korú tárgyak gyűjtésével kezdi tevékenységét. A városban pár év alatt olyan szakértelemre tett szert, hogy amikor 1936-ban a Vasvármegyei Múzeum addigi régiségügyi őre, Horváth Tibor Antal premontrei tanár Keszthelyre távozott, őt kérték fel annak utódául. Ezt a tiszteletet 1940-ig, az első egyetemi régészdiplomával rendelkező tárőr – Mozsolics Amália – megérkezéséig töltötte be.

Már hivatalba lépésének évében, 1936-ban megrendezte 25 éves gyűjtői létének jubileumi kiállítását a múzeum dísztermében. Ám, ő már ekkor saját múzeumról álmodott, ahol gazdag gyűjteményének kincseit az odalátogatóknak megmutatva közkinccsé teheti. A város vezetése akkor a napóleoni időkben épült Dimicante-házban szándékozott helyet adni neki. Meg is kezdődtek az előmunkálatok, többek között a berendezés legyártása. Ennek megtervezésekor Smidt Lajos a bécsi Hofmuseumokban használt vitrineket vette alapul, amelyeket még tovább is fejlesztett: ugyanis tükörhátlapokkal akarta ellátni ezeket. Így a leletek összes oldalának megismerése lehetővé vált volna. A 2. világháború azonban megghiúsította a terveket, sőt maga a gyűjtemény is megsérült. Az egy-

kori berendezésből csupán néhány vitrin maradt fenn, ám az 1971-ben, a 18. századi gimnázium épületében megnyílt Smidt Múzeum kiállításában már nem ezeket használták fel. A 2009-ben megnyílt régészeti kiállítással viszont fel kívántuk idézni a gyűjtő eredeti elképzelését, ahol a tárgyak teljes számban, korszakonként vannak elhelyezve, tanulmányozható módon.

A régiségtár gazdag anyagából itt csak néhány kiemelkedően fontos darabot említhetünk meg!

A gyűjtemény későrézkori, badeni kultúrához tartozó edényeire már 1939-ben Banner János szegedi régészprofesszor felfigyelt. E korszakból ugyanis két edényegyüttest őriz a gyűjtemény: az egyik a szombathelyi Kenderesi téglagyárból, a másik pedig Pilismarót-Basaharcról (Komárom-Esztergom megye) származik. E korszak meghatározó találmánya szintén felfedezhető a vitrinben: egy agyag kocsi-modell kereke.

A korai vaskori mezőlaki (Veszprém megye) szkíta tegezdziszt saját kutatásai után maga a gyűjtő tette közzé 1934-ben. A tárgy ily módon azonnal bekerült a szakmai köztudatba és a tárgy típus egyik mintadarabjává lett. Fettich Nándor és László Gyula, a Magyar Nemzeti Múzeum két egykori régésze is foglalkozott vele. A vaskor késői szakaszából valók a harcosok temetésekör összehajtott kelta vaskardok, amelyeket hitük szerint ily módon sem élő, sem holt nem használhatott többé.

A gyűjtemény leggazdagabb része a római időszakból való. Köztük igazi ritkaságok is vannak: egy többrekeszes üvegpalack, egy nagyméretű füstölőtál – ami talán Pannónia legnagyobb ilyen tárgya –, továbbá egy római pikkelypáncél darabja, amely egykor díszpáncélhoz tartozott. Különleges tárgycsoportot képeznek az egyiptomi eredetű tárgyak. Nem lehetetlen,

hogy ezek hajdan a savariai Isis-templom (az Iseum) felszereléséhez tartoztak.

A római temetőből származó arcok urnák valaha a halott arcvonásait idézték fel a gyászoló hozzátartozókban. Egy négy-szögletes kőurnában rekonstruált hamvasztásos temetkezést láthatunk: kalcinált csontokkal és a halottal együtt máglyára helyezett tárgyakkal.

Az igazi római leleteken kívül a gyűjtő több darabot szerzett a híres ószónyi (Komárom-Esztergom megye) hamisító-műhely készítményeiből is, amelyeket a 19. században brigetio-i római kőemlékek alapján készítettek. Ez a példa is jól mutatja az ő lelőhelyeket is fontosnak tartó, szisztematikus gyűjtői tevékenységét.

A népvándorlás idejének emlékei közül legérdekesebbek az avarok hagyatékában – valószínűleg Vasasszonyfán – fellelt tárgyak, továbbá a magyar honfoglalás korának leletei: egy veretes tarsoly zárószíja, valamint két vaskengyel szintén Vasasszonyfáról, a meszlén határ felé eső dűlőben kiásott temetőből.

A közép- és újkor tárgyai közül megemlítendő egy 18. századi gyöngyöspárta a régi kelédi temetőből, továbbá egy ruha-csat a 14. századból, egy 18. századi csüngő a hit, remény és szeretet szimbólumaival, valamint egy „Xavéri Szent Ferenc imádkozz érettünk” felirattal ellátott 17. századi gyűrű.

A gyűjtő elgondolásának megfelelően tehát az összes régészeti korú tárgy a régiségtárban nyert elhelyezést. Csupán néhány kivétel akad: Az Egyiptomból származó törpekecske-múmia – mint Smidt Lajos egyik kedvenc darabja – a személyes tárgyak között kapott helyet. Az római orvosi eszközök és csonttégelyek az orvostörténeti gyűjteményt, a régi érmék pedig az éremtárat gazdagítják. A középkori kar-

dok és a csillagbuzogány ugyanakkor a fegyvertárban található.

A nagyobb méretű római feliratos és faragványos kövek a pincében kialakított lapidariumban, illetve az udvaron nyertek elhelyezést. Ezeket legutóbb két specialista: Tóth István és Tóth Endre tanulmányozta.

A régiségtárban felidézett múltat jól szimbolizálja a legendás savariai diadalív plasztikus képe, amelyet Kenedics József vármegyei mérnök 18. századi – Vas vármegye térképén látható – rajza alapján Kékesi Gábor szobrászművész készített el.

Soós Péter: A Smidt Múzeum hadtörténeti kiállítása

A szombathelyi Smidt Múzeum kiemelt helyet foglal el azon hazai közgyűjtemények sorában, amelyek tekintélyes gyűjteménnyel rendelkeznek a magyar és magyar vonatkozású hadtörténeti tárgyi emlékekből, azaz a militáriákból. Ez nagyrészt a gyűjtő, adományozó és alapító személyének, dr. Smidt Lajosnak köszönhető, aki fiatalkora óta komoly érdeklődést mutatott a hadtörténelem iránt, első kiállításait is e témában szervezte. Ugyanakkor megmutatja azt is, hogy a gyűjtőterület, vagyis Szombathely és környéke, Vas megye és végső soron a Nyugat-Dunántúl milyen viharos történelemmel, önvédelmi harcoktól és szabadságharcoktól terhes évszázadokkal bír.

A hadtörténeti gyűjteményben leginkább a fegyverek dominálnak, korszakos megoszlásban pedig a magyar történelem nagy fordulópontjai és kataklizmái tükröződnek, hiszen legtöbbször a szabadságharcok és a világháborúk időszakához köthető. Bár régészeti korú hadi eszközök is szép számmal akadnak a tárlókban és a kiállítóterekben, a legtöbb militária az állandó

hadseregek felállítását utáni uniformizált tárgyak csoportjába tartozik, vagyis nem egyedi példányokról van szó, hanem központilag elrendelt minták alapján készült, tipizált darabokról. Ezek legtöbbször valaha a császári-királyi haderőben, az 1848/1849-es honvédseregben, az 1867 utáni császári és királyi Hadseregben, vagy a Magyar Királyi Honvédségben viselték, használták. Segítségükkel szinte végig lehet követni akár a fegyvertörténeti változásokat, vagy a magyar uniformis, illetve a kitüntetésrendszerünk fejlődését.

A kiállításban a látogatók egyrészt kronológiai rendben, másfelől fajták, típusok szerinti válogatásokban találkozhatnak ezekkel a militáriákkal. A sort a középkori gyűjteményrész indítja, amelyben a 12. századi egykezes kardtól a Hunyadiak korának „S” keresztvasú másfélkezes kardjáig, a 17. századi dragonyos és huszársisakokon keresztül egészen a hadnagyi buzogányokig terjed a bemutatott anyag. Ez utóbbiak közül itt őrzik a Bezerédj Imrének tulajdonított hadnagyi buzogányt is.

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc relikviáiból kiállított vitrin különösen tárgygazdag. A korszak általános tárgytípusainak számító gyalog- és lovas-tiszti szabályák, lovassági pisztolyok és puska-félék mellett olyan ritkaságok is szerepelnek a tárlatban, mint a különböző csákok, a huszártársolyok és a vállszijas tölténytáskák. Az országban nagyon kevés helyen található olyan komplett Nemzetőr ruházat, mint a Smidt Múzeumban, ahogy kiemelkedőnek számít Bátor-Schulz Bódog honvéd ezredes egyedi szabású tiszti köpenye és Lenkey János tábornok tarsolya is.

Az Osztrák–Magyar Monarchia és a Nagy Háború katonai emlékei dr. Smidt Lajos gyűjteménye „törzsanyagának” számítanak, hiszen az ebben az időszakban szolgáló és harcoló hadfiaktól személyesen

tudta e tárgyakat begyűjteni. Az anyagok egy része a helyi alakulatnak számító császári és királyi 83. gyalogezredhez köthetők. A puská- és szuronyfélék mellett néhány kézigránát és szükségfegyver fémjelzi a harcászatan bekövetkezett változásokat, a gazdag sapkajelvény-gyűjtemény pedig a frontdivat és a propaganda világába nyújt betekintést. A dualizmus korszakból származik a Smidt Múzeum egyik legértékesebb műtárgya, a Magyar Királyi Darabont Testőrség 1904 M díszsisakja is, amelyből rendkívül kevés példány maradt fenn világszerte.

A korszakos rendbe be nem sorolt fegyverek további csoportját alkotják az előtöltő pisztolyok és a puskák kollekciója, bár ezek nem hadi, hanem inkább polgári használatra készült darabok, önvédelmi, sport- vagy vadászfegyverek. Kidolgozottságuk, díszítettségük vagy műszaki jellemzőjük miatt ez a gyűjteményrész is páratlan értékkel bír. Kiemelni ezek közül leginkább Savanyú József zsebpisztolyát, vagy a 18. századi szélpuskát, azaz a korabeli légpuskát lehet.

A különféle szálfegyverek leginkább rendezett részét alkotja az osztrák–magyar rendszeresített kard- és szuronyfélék bemutatósora, amelyhez hasonlóval kevés hazai közgyűjtemény büszkélkedhet. Ezek mellett számos külföldi országban használt típusfegyver is előfordul, jól jelezve, hogy mely államok haderejével akasztottak tengerelt elődeink.

A hadtörténeti gyűjteményrész a Smidt Múzeumot kiemeli a helyi jelentőségű intézmények közül, az abban található műtárgyak jól reprezentálják hazánk hadi múltját, a mindenkori magyar haderő gazdag tárgyi kultúráját.

Németh Balázs: Falerisztikai és egyenruha-történeti érdekességek a hadtörténeti gyűjteményben

A Smidt Múzeum szerteágazó, több gyűjtési területet lefedő gyűjteményének egyik legjelentősebb, a múzeum gerincét adó része a katonai emlékeket felvonultató hadtörténeti gyűjtemény. E gyűjteményrészben kiemelkedő jelentőséggel bírnak a kitüntetések, jelvények és az egyenruhák, valamint az ezekhez kapcsolódó tárgyak.

E katonai emlékek több korszak szerint csoportosíthatók. Zömük az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc, valamint az 1. világháború tárgyi emlékei közé sorolható.

A szabadságharc katonai emlékeit – több mint 150 évvel az események után – eredeti tárgyakon keresztül még a nagyobb közgyűjteményekben is csak nagy nehézségek árán lehet – ha lehetséges egyáltalán – bemutatni. A Smidt Múzeum e téren egyedülálló, helytörténeti szempontból is fontos gyűjteménnyel rendelkezik.

A szabadságharc alatt vitézül küzdő honvédek és tisztek elismerésére 1849. március 2-án Magyar Katonai Érdemrend néven három osztályból álló érdemjelet alapítottak. Az érdemrend keresztalakú tervezett jelvényeinek kivitelezésére a harcok idején nem volt mód, ezért helyettesítésül a 2. és 3. fokozat esetében ezüstből készült koszorúkat, az 1. fokozat számára pedig nyolcágú brillezett csillagot készítettek. Ritkán adományozott kitüntetések voltak ezek, a 3. fokozatból nagyjából 1100–1200 adományozás történt. E jelentőségteljes és ritka kitüntetésből két darabot is őriz a múzeum. Az elkészült 3. osztályú érdemjeleket öt típusba – amelyeket az elkészítésük helye szerint illetékes seregtest parancsnokáról nevezték el – sorolhatjuk, ezek közül a kiállított darabok az ún. Bem-koszorúk közé tartoznak. Opiczky János (1824–1885) egy-

szerű honvédként kezdte meg a szabadságharc csatáit, majd a 61. zászlóalj századosaként az 1848. szeptember 9-ei komáromi harcokért tüntették ki az érdemrend 3. fokozatával. A szabadságharc végére a II. hadtest hadosztály-segédtszjtjeként szolgált, végül a komáromi várban tette le a fegyvert. Az érdemjelek mellett a gyűjteményben található a később, 1868-ra keltezett adományozást igazoló oklevél is. Egyenruházati szempontból is jelentős darabokat őriz a múzeum. Helytörténeti szempontból a legkiemelkedőbb darab az 1848-ban felállított és felruházott nemzetőrség Vas vármegyei tiszti csákoja. Emellett megtalálható a gyűjteményben a soproni és győri nemzetőrség több tisztes és tiszti csákoja, valamint legénységi atillája is. E gyűjteményrész legkiemelkedőbb darabja kétséget kizáróan Bátor-Sulcz Bódog (1804–1885) ezredes egyedi készítésű csuklyás, piros zsinórzattal készült fehér köpenye (burnusza). E köpeny ritkaságát a viselője személyén kívül az is adja, hogy nem volt a tisztek számára előírt ruhadarab, mégis többen elkészítették. A Smidt Múzeumban őrzött köpeny egy egyenruházati szakkönyvben is megjelent korábban.

A következő korszak, amely az 1. világháború időszakát mutatja be, szintén számos érdekességet tartogat. A falerisztikai emlékek között megtaláljuk az 1789-ben alapított legénységi állományú katonák számára adományozható vitézségi érmek ezüst fokozatainak gyűjteményét, a kezdetektől egészen az 1. világháború végéig. Megismerkedhetünk többek között a fiatalon trónra lépett Ferenc József által a szabadságharc leverését követően adományozott kitüntetésűpussal is. E gyűjteményben ugyancsak megtalálhatjuk az Ausztria–Magyarország által a porosz–francia háború után adományozott első tömegkitüntetésnek számító – azonban mára már

nem sok maradt belőlük – 1814-es Hadsegregkeresztet, közkeletű nevén Ágyúkeresztet is. Ezeket az érdemjeleket a háború során zsákmányolt francia ágyúk anyagából állították elő. E gyűjteményrész jelentős egyenruha-történeti anyagot is tartalmaz. Ezek között több kiemelkedő darab is van. Helytörténeti szempontból fontos példája ennek a Vas vármegyei kiegészítésű császári és királyi 83. gyalogezred díszkabátjai. A múzeum ezek közül tiszthelyettesi és tiszti változattal is rendelkezik, előbbi őrmesteri, utóbbi őrnagyi rendfokozatú. Ugyancsak jelentős, a szintén Vas vármegyei kiegészítésű császári és királyi 11. huszárezred tiszti díszcsákoja, valamint egy másik huszáruha is. Cziráky József gróf (1883–1960) huszártisztként ugyan nem a 11. huszárezred soraiban küzdött, azonban személye helytörténeti szempontból is jelentőséggel bír. Cziráky – aki Vas vármegye főispánja is volt – ugyanis legitímistaként aktív szerepet vállalt IV. Károly király második visszatérési kísérlete során, amikor is a király a gróf dénesfai birtokán szállt le repülőgéppel. A múzeum őrzi a császári és királyi 9. (soproni) huszárezredben viselt huszárcapitányi egyenruháját is. Ennek atilláján viselte a gróf a császári és királyi kamarások jelvényét, a kamaráskulcsot, amely ma is megtekinthető a ruhadarabon. IV. Károly Cziráky gróftól koronázása alkalmával aranysarkantyús vitézzé avatta. Ennek látható jeléül később jelvényt alapítottak, amelynek szalagsávját a gróf kitüntetései között viselte. E szalagsávors szintén a gyűjteményben található. Jelentősége abban áll, hogy ez az egyetlen ismert szalagsávors, amelyben az aranysarkantyús vitézek jelvénye is megtalálható. Mindezek mellett a múzeum jelentős 1. világháborús sapkajelvény-gyűjteménnyel is rendelkezik.

Basics Beatrix: A Smidt Múzeum képzőművészeti gyűjteménye

A Nyugat-Dunántúl városi polgárságának gyűjtőtevékenysége magyarországi viszonylatban igen jelentős volt, elég csak a soproni Storno, vagy Zettl-Langer gyűjteményt megemlíteni. Az univerzális gyűjtés mintája a kora újkori „cabinet of curiosity” volt, és ezt követte dr. Smidt Lajos is. Gyűjteményének egyetemes mivolta egy, a nagy múzeumok szerkezetét követő magánmúzeum létrejöttét eredményezte. A teljes kollekció képzőművészeti anyaga igen jelentős, különleges és értékes alkotásokat foglal magába.

Közéjük sorolandó Dorffmaister István (1729–1797) „Keresztfeszítés” című képe. A művész a témát több változatban is megfestette, kisméretű kabinetképként és nagy oltárképként egyaránt, egy, a szombathelyihez hasonló található a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményében, nagyméretű oltárképek pedig a soproni Szentlélek plébánián, a soproni katolikus konvent gyűjteményében, a nyúli plébániatemplomban, a kaboldi evangélikus templomban, a szigetvári plébániatemplomban, és a zalaegerszegi Göcseji Múzeumban.

Az Aspremont család pozsonyi nyári lakának tervrajza a Smidt Múzeum másik kincse. A németalföldi származású Ferdinand Gobert von Aspremont-Lynden, Rákóczi Julianna férje, a városi palota mellett szükségesnek tartotta a szép parkkal övezett nyári lak építését, amelynek tervezésével Talherr Józsefet (1730–1807) bízta meg. A számos családi palota mindegyike jelentős épület, a bécsiről már csak a helyén emelt későbbi palota feliratán emlékeztek meg az utódok. A szombathelyi terv egy különleges alaprajzú, gazdagon díszített, színpadias megjelenésű épületet örökített meg. Itt töltötte idejét nyaranta

Rákóczi Julianna, akinek bátyjáról, a fejedelemtől két portrét is őriz a Smidt Múzeum. A korábbi a 18–19. század fordulóján készülhetett, mintája Mányoki Ádám (1673–1757) első, 1705–1707 között festett arcképe lehetett, és a Rákóczi ikonográfia egyik kvalitásos műve.

A 19. századi másolatok és variációk a legtöbb esetben a Mányoki, vagy David Richter (1662–1735), a svéd királyi udvar festője által készített portrékat vették mintául, akár az itteni miniatűr is.

A Smidt Múzeum kiállításában két terem is a 19. század első fele művészetét mutatja be. Míg az empire stílus I. Napóleon császársága idejéről kapta nevét (le Premier Empire), lényegében a klasszicizmus – vagy nevezik neoklasszicizmusnak is – egy szakasza. A német területek biedermeier stílusával párhuzamosan létezett elsősorban Franciaországban, az építészetben, a képző- és iparművészetben. Amerikában a „Federal style” felelt meg neki, míg Angliában a Regency style. Az empire a császárkori Róma stílusát tartotta követendőnek minden téren. A kiállítás jól érzékelteti a tárgyak gazdag és változatos kínálata révén, hogy az empire az iparművészet – órák, porcelán, bútorok, üveg, ötvöstárgyak – és a divat terén is jelen volt, nagyon jellemző motívumok és dekorációs elemek felhasználásával.

A biedermeier korszaka az 1815 – a Bécsi Kongresszus – és az 1848-as forradalmak közötti periódus. Magyarországon a reformkor elnevezés felel meg ennek az időszaknak. A biedermeier, vagy ahogy német nyelvterületen gyakran nevezik, a Vormärz, a polgárság megerősödésének és felemelkedésének kora. Az elnevezést tulajdonképpen visszamenőleg kapta a periódus, a Fliegende Blätter-ben megjelent versek szerzőinek álneve alapján.

Az empire-hoz hasonlóan jelen volt a művészetek minden ágában, területén.

Barabás Miklós (1810–1898) „Halászfű” című képe a biedermeier terem egyik legjelentősebb festménye. Önéletrajzának végén található műveinek a felsorolása, a 230. tétel, az 1834. évben „*egy halász fíjut. Most B. Miskéné tulajdona*” említi meg. A festmény Barabás itáliai utazása idején, Velencében készült. Több változatát ismerjük, feltűnt BÁV-aukciókon is. Az életkép jellegű téma közkedvelt volt a korszak festőinek körében, Weber Henrik (1818–1866) „Halászfű” című képe 1838-ban szerepelt a bécsi akadémiai tárlaton, de a szintén kortárs osztrák művész, Friedrich von Amerling (1803–1887) 1830. évi „Halászfű”-ja is jelzi a tárgy népszerűségét.

Az óráképek, vagy zenélő képórák átmenetet jelentettek a kép és a tárgy között. A vajai várkastély 1938. évi inventáriumában is megtalálhatjuk például egy ilyen órákép leírását: „*Zenélő óra: Sarbányi Mihály festményével ábrázolja Mátyás királyt. Wagner Sándor a pesti Vigadóban lévő falfestményének másolata*”. Éppen ezt a témát örököltette meg a Smidt Múzeum egyik szépen restaurált óráképe, de találhatunk tájképeket, vagy életképeket ábrázoló óráképeket is.

A biedermeier terem a legkülönbözőbb műfajokban – grafika, rajz, akvarell, festmény – készített képmások sorát mutatja be, közöttük a korszak jelentős szereplőiről készültet, jeles művészek alkotásait. Az enteriőrserűen kialakított kiállítási termek épp azt a hatást keltik, ami a gyűjtőt vezette gyűjteménye kialakításakor: minél gazdagabb és változatosabb képet adni évszázadok művészetéről, értékes, különleges, nem ritkán egyedülálló jelentőségű műalkotások révén.

A szombathelyi Smidt Múzeum gyűjteménye még várja a teljes feldolgozást, ami

rengeteg további munkát, kutatást jelent. De az anyag feltárandó, megőrzendő és közzététele kötelességünk, hiszen nemcsak regionálisan, vagy országosan, de szélesebb összefüggésben is kiemelkedő értékű.

Kótyuk Erzsébet: A Smidt Múzeum orvostörténeti gyűjteménye

Az 50 éves Smidt Múzeum műtárgyanyaga rendkívül sokszínű. Az orvos és műgyűjtő Smidt Lajos hivatásából adódóan is szenvedélyesen gyűjtötte az orvoslással és a gyógyítással kapcsolatos emlékeket. Ez a hazai viszonylatban is jeles gyűjtemény kiemelkedő helyet foglal el a honi orvostörténeti gyűjtemények sorában. Az ilyen típusú gyűjteményeket áttekintve bizonyítható a Smidt Múzeum anyagának egyedisége, és egyértelművé válik a fenti állítás igaz volta.

Hazánk leggazdagabb orvostörténeti gyűjteménye a fővárosban, Semmelweis szülőházában 1965-ben létesített Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, valamint részét képező Ernyey József Gyógyszerésztörténeti Könyvtár, s az Arany Sas Patikamúzeum. A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár 2017 februárja óta a Magyar Nemzeti Múzeum egyik tagintézménye (MNM SOMKA).

A keleti régió ilyen jellegű gyűjteménye a Debrecenben található Kenézy Orvostörténeti Gyűjtőhely, amely 2016-tól a Debreceni Egyetem Általános Orvoskarának része, de említésre méltó a Pécsi Tudományegyetemhez tartozó orvostörténeti múzeum is. A Kecskeméti Orvos- és Gyógyszerészet-történeti Múzeum 1985-ben a Bács-Kiskun megyei Gyógyszerészet-történeti, s a megyei orvostörténeti Gyűjtemény összevonásával jött létre. A Budapesti Történeti Múzeum részét képező Aquincumi Múzeum is őriz régi

római kori orvosi eszközöket, és gyógyítással kapcsolatos emlékeket. A különböző helytörténeti múzeumokban is fellelhetőek ehhez a műtárgycsoporthoz tartozó emlékek éppen úgy, ahogyan az egyetemek, a klinikák gyűjteményeiben, emlékszobáiban, vagy az emlékházakban. Nem felelkezhetünk meg a patikamúzeumokról és a műemlékpatikákról sem, amelyek a gyógyszerészettel kapcsolatos emlékek gazdag tárházai.

Az imént felsorolt gyűjtőhelyek műtárgyanyaga gazdag ugyan, de korántsem olyan sokszínű és szerteágazó, mint a Smidt Múzeum orvostörténeti gyűjteménye, amely az orvoslás egészét felöleli. Orvosi szakkönyvek és eszközök, gyógyszerészeti emlékek, katoniorvosi és ápolónői viseletek, a balneológiával kapcsolatos emlékek, fogadalmi képek, offerek, orvosi relikviák, érmek, fotók, képeslapok, levéltári, adattári anyagok képezik ezt a rendkívül gazdag orvostörténeti gyűjteményt. Az itt őrzött műtárgyak segítségével a római kortól a 20. század végéig követhet-

jük nyomon a gyógyítás történetét. Mindezek egyedülállóvá és felbecsülhetetlen értékűvé teszik ezt a gyűjteményt.

Az 50 éves Smidt Múzeum orvoslással kapcsolatos műtárgy mennyisége közel 2000 leltári egységre tehető. Anyaga rendkívül színes, sokrétű, szerteágazó és igen gazdag. A szenvedélyes gyűjtő, Smidt Lajos sebész főorvos hagyatékában megőrzött, Vas vármegye és Szombathely város közösségének javára átadott, s az azt szolgáló emlékek szervesen illeszkednek hazánk orvostörténeti gyűjteményeihez, számos területen jelentős mértékben kiegészítik azokat. A nyugati régió egyik legjelentősebb orvosi hagyatéka, és egyben Vas megye kórház- és egészségügy-történetének fontos és kimeríthetetlen adatbázisa. Műtárgyanyaga nemcsak helytörténeti, hanem az egyetemes magyar orvostörténet szempontjából is felbecsülhetetlen értékű. Megóvása, állományának további megőrzése és egyben tartása elengedhetetlenül fontos, mert ez a hagyatéék erre méltó és erre érdemes.